

Голові
разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.100
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філософських наук, професору,
професору кафедри філософії та
релігієзнавства
факультету суспільно-
гуманітарних наук
Ломачинській Ірині Миколаївні

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, професора
Борінштейна Євгена Руслановича на дисертацію
ТИМОФЄЄВОЇ Галини Вікторівни
«ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ
У МЕРЕЖЕВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР»,
подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 «Філософія»

Актуальність обраної теми дослідження. Дисертація ТИМОФЄЄВОЇ Галини Вікторівни «ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У МЕРЕЖЕВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР», присвячена актуальній проблемі розуміння специфіки трансформації соціальних інститутів, яка відбувається у мережевому суспільстві у контексті інформаційних змін, що є значущим для розвитку сучасної України за часи російської агресії та після її припинення. На мій погляд, особливо важливим є розуміння сучасних трансформаційних процесів саме у філософській площині, коли ми маємо можливість стратегічно осмислити зміни суспільних парадигм, проблемне поле нового метамодерного мережевого світу. Сучасне мережеве суспільство розуміється як глобальна форма соціальної структури,

що представляє собою нову інформаційну реальність. У даній реальності інституціоналізовані установки людей розвиваються в складному зв'язку їх взаємин при виробництві, споживанні, відтворенні культури, соціуму, картини світу у віртуальному просторі. Інформаційна Ера сьогодні являє собою нову соціокультурну реальність, яка характеризується надзвичайно швидким розвитком інформаційно-комунікативних технологій з чітким домінуванням інформаційного обміну та виробництва нового знання. державності.

В умовах нерівномірної глобалізації сучасні вчені, що займаються проблемами мережевого суспільства, звертають особливу увагу на те, що мережеве суспільство в даний час поширюється на весь світ, але не на всіх без винятку. Основна причина – існуюче в сучасному глобальному світі інформаційна нерівність, також однією з причин є і те, що не всі користувачі комп'ютерів є учасниками соціальних комп'ютерних мереж. Однак мережа в сучасному суспільстві виступає системою, що організує спільну діяльність людей, а також представляє собою структуру, яка ігнорує кордони, і дозволяє дрібним і середнім спільнотам зв'язуватися з великими спільнотами, забезпечуючи таким чином безперервну комунікацію і негайну адаптацію до змін зовнішнього середовища. Тому робота Г.В. Тимофєєвої має значну актуальність.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, темами. Дисертація виконана в межах наукової теми факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка: «Гуманітарна безпека України в контексті системних і позасистемних викликів сучасності» (державний реєстраційний номер 0122U202038).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність. Особливої уваги потребує аналіз теоретико-методологічних засад дослідження інформації в просторі мережевого суспільства (розділ I). Необхідно зазначити ретельність, з якою Галина Вікторівна аналізує методологічні основи

дослідження. На с. 24-35 явно простежується вплив ньютонівського погляду на дійсність, який прагне якомога точніше пояснити нове знання і використовує для цього математичну мову. Важливою частиною роботи є аналіз робіт українських вчених, органічно вплетений у праці світових грандів М. Кастельса, Я. ван Дейка, М. Лістера, Дж. Даві, С. Гіддінса та інших (1.2). У цьому контексті виникає ідея дослідити сучасні концепції соціальних інститутів та значення, яке має інформаційна складова в їх конструюванні (1.3). Соціальні інститути постають сьогодні вже як метаінститути, які також є організаціями або системами організацій. Слід зазначити, що в сучасному світі соціальні інститути розглядаються вже не просто як інститути, а як щось більш фундаментальне, оскільки вони припускають все життя глобального суспільства, визначаючи первинну і вторинну соціалізацію особистості. Саме ця перспектива відкриває можливості для глибшого осмислення трансформації соціальних інститутів як явища, що визначає сучасну конфігурацію буття суспільства.

Мета дисертації Г.В. Тимофєєвої виділяється своєю чіткістю та широким охопленням проблеми, що полягає в окресленні філософського змісту сутності, ролі та механізмів впливу інформації на трансформацію соціальних інститутів у контексті мережевого суспільства.

Завдання, сформульовані для досягнення цієї мети, демонструють багатозначущу сутність зазначеного феномену.

Окрім цього, дослідження спрямоване на розкриття сутності інформаційних концептів трансформації соціальних інститутів, показуючи, як інформація стає ключовим ресурсом та рушійною силою інституціональних змін у мережевому суспільстві. Це, на мій погляд, є особливо значущим для прояснення особливостей російського шизофашизму для світового співтовариства.

Зазначені цілі і завдання засвідчують глибоке бажання здобувачки розкрити різні аспекти трансформації соціальних інститутів у мережевому суспільстві, визначити її місце і роль в сучасному просторі та дослідити

інформаційний вимір цього процесу.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна даної дисертації привертає увагу своєю унікальністю та оригінальністю в контексті сучасної української філософської думки. Зокрема, вперше в українському філософському дискурсі побудовано системну аналітику, узагальнюючи ідеї функціонального, інституціонального та комунікативного підходів, що дозволило сформувати цілісне всезагальне розуміння соціального інституту як одночасно стабільної структури, динамічного конструкту та продукту комунікації; було обґрунтовано, що цифровізація є процесом, який залежить від економічних, етнічних та інших факторів, що надало можливість створити концепцію «цифрової людини» як нового суб'єкта, чия поведінка безпосередньо спричиняє трансформацію традиційних інститутів. Значним досягненням є виокремлення ролі нових медіа у формуванні суспільної свідомості та зміні соціальних структур, зокрема авторка переконливо демонструє: показано, що сучасні медіа активно залучають аудиторію до створення інформації, яка змінює (причому може це робити й необ'єктивно) традиційні механізми впливу на громадську думку. У результаті такої трансформації медіа стають не просто джерелом знань, а «ключовим гравцем, що формує суспільну свідомість і нові соціальні практики» (с. 18). Ці практики, на мою думку, мають екзистенційно-аксіологічний характер та мають можливість створювати нову (частково віртуальну) соціокультурну реальність.

Крім того, у дослідженні автором вперше запропоновано кореляційний зв'язок між індивідуальною психофізіологічною проблемою – «інформаційним голодом» – і суспільним наслідком – підваженням легітимності інститутів. Тим самим авторка показує, що дана потреба в інформації, підсилена цифровим середовищем та веде до соціальної поляризації, втрати довіри, що є новим викликом для суспільної стабільності.

Ці нові здобутки внаслідок дослідження трансформації соціальних інститутів у мережевому суспільстві є значущим внеском у розвиток

української філософії та дозволяють поглибити розуміння зазначеного феномену в контексті сучасної соціальної динаміки та зміни життєвих форм людей, а також соціального простору їхньої взаємодії на всіх рівнях.

Повнота викладу основних положень дисертації та її результатів в опублікованих працях. Основні положення та зміст дисертації викладено в 14 наукових працях, з яких: у наукових фахових виданнях України – 4 одноосібні статті, у журналах, що індексуються наукометричними базами Scopus/Web of Science - статті в співавторстві, у 8 тезах наукових конференцій додатково відображені наукові результати дослідження.

Теоретичне та практичне значення роботи і впровадження її результатів. Дисертаційне дослідження відзначається деталізацією та проникненням у різноманітні аспекти трансформації соціальних інститутів у мережевому суспільстві у контексті інформаційного виміру, розкриваючи її важливість у системному розумінні сучасних глобальних процесів буття. Дисертантка ретельно проаналізувала та уточнила ключові поняття, які стосуються трансформації соціальних інститутів у мережевому суспільстві, що набуває особливої актуальності для України у зв'язку з російською агресією та у сприйнятті світом цієї агресії.

Подальша розробка теорії мережевого суспільства може відбуватися паралельно в ряді дисциплін і ґрунтуватися на різних методологічних передумовах. Цим пояснюється її синкретизм, спроба охопити широкий спектр соціальних, культурних, політичних, економічних та інших феноменів. Разом з тим ключові характеристики, сучасного суспільства важливо розробляти в системному полі соціальної філософії, що дозволяє створити загальну картину змін нашого життя. Безумовно, різними залишаються розуміння суспільно-політичних, економічних і культурних викликів, з якими зіткнулося людство в ХХІ столітті. Однак саме стратегічне розуміння даних процесів є узагальнюючою ланкою, що допомагає людству розвиватися. І перший крок до цього зроблений автором даної роботи.

Загалом, дослідниця детально висвітлила різні аспекти трансформації

соціальних інститутів у мережевому суспільстві, застосовуючи нові підходи та концепції, що розширює розуміння трансформації соціальних інститутів та відображає її роль в соціальному просторі.

Варто відзначити методологічні підходи та методи, використані у дослідженні. Хотілося б звернути увагу на ретельний підбір та комбінацію різних методів. Г.В. Тимофєєва поєднала у єдину систему філософські та соціологічні методи, при цьому розглядаючи у єдиній концепції ключові поняття у контексті трансформацій мережевого суспільства. Діалектичний і герменевтичний методи відображають глибину аналізу та універсальність підходу до теми дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Структура дисертації відображає впорядковану та системну методику дослідження трансформації соціальних інститутів у мережевому суспільстві в контексті сучасного українського простору.

У першому розділі автор поступово приходить до необхідності створення сучасної концепції соціальних інститутів та звертає увагу на роль інформації, спираючись на ідеологеми Е. Дюркгейма, Г. Спенсера, Т. Парсонса та Р. Мертона (с. 60-64).

Другий розділ присвячений аналізу конститутивних ознак і трансформаційних механізмів інформації в сучасних соціальних інститутах, підкреслюється роль інформації та інформаційних технологій у змінах сучасного суспільства. Авторка розглядає зміну ролі сім'ї під впливом інформаційних технологій, яка трансформується із «соціально-економічного осередку на осередок емоційної підтримки, і це сприяє виникненню нових форм сімейних відносин» (с. 140). Привертає на себе увагу дослідження «хайп-технологій», які застосовуються для підвищення залученості та зацікавленості аудиторії в будь-яких явищах чи процесах (с. 136). Важливим для розуміння як діє сучасне мережеве суспільство в умовах постійної трансформації інформаційних повідомлень, коли складно відрізнити правду

від брехні є розглядання виборів президента США у 2024 році (с. 136 – 139).

Третій розділ дисертації присвячений аналізу особливостей інформаційних процесів в соціальних інститутах, що задіяні в творенні інформаційного продукту. Це суттєво впливає на соціальний простір, масову свідомість, ідентичність, освітянське середовище. Для аналізу освітньо-наукового континууму як соціального інституту формалізації інформаційного простору мережевого суспільства (3.1) авторка розглядає специфіку структурування, верифікації (критичного осмислення), універсалізації на підставі загальної бази знань та аксіологізації (с. 143). На мою думку, це дуже важливо, оскільки сьогодні спостерігається нігілізація фундаментальних цінностей: мораль, право на життя, свобода вибору... І саме освіта та наука, які, «формуючи знання, навички та алгоритми, необхідні для орієнтації людини в інформаційному та мережевому просторі, формалізують сучасний життєвий простір шляхом нормативного закріплення (в законах, положеннях, концепціях, програмах, стандартах), професійного визнання (що проявляється в підготовці відповідних фахівців, підвищенні їх кваліфікації та створенні системи професійної кар'єри та заохочення), наукового обґрунтування (через наукові дослідження та систему наукової комунікації), громадського визнання (через громадські обговорення та медіакомунікації)» (с. 143), впливають на формування групових та індивідуальних ідентичностей, системи цінностей грають ключову роль у сучасному суспільстві. Авторкою досконало досліджуються дистанційна комунікація (дистанційне навчання), що є особливо значущим в умовах російської агресії (с. 144), значення медіаосвіти (с.147 – 149). Особливу увагу авторка приділяє іноді парадоксальній концепції цифрового громадянства (с. 149), що є важливим для українських біженців у сьогоденні.

Широтою досліджень привертає увагу обсяг та розмаїття літератури, використаної у дисертації. Зібрана бібліографія об'єднує в собі велику кількість джерел (загалом 275), що вказує на високий рівень обізнаності та

ретельності під час підготовки роботи. Особливо важливою є широка географія іноземних джерел (144), що свідчить про глибокий огляд міжнародного дискурсу та готовність розглядати проблему у контексті світової наукової спільноти. Обсяг дисертаційного дослідження (206 сторінок основного тексту) підтверджує серйозність та фундаментальний підхід до теми дослідження.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

В даній дисертації – як і в кожному самостійному дослідженні – є положення, які викликають бажання вступити у дискусію, а саме:

по-перше, шановна дисертантка, звернувши увагу на значущість соціального (ключові слова: «соціальний інститут», «соціальна мережа»), дуже мало уваги приділяє культурному (хоча в ключових словах присутня «культурна конвергенція») т, як слідство, соціокультурному. Але саме поєднання соціального та культурного є, на мій погляд, основою системного розуміння трансформаційних процесів, які відбуваються у сучасному світі;

по-друге, дисертантка у підрозділі 2.1. «Інформаційні концепти трансформації соціальних інститутів в мережевому суспільстві» добре висвітлила проблеми сім'ї як соціального інституту у сучасному суспільстві, але я не згоден з її висновком: «Отже, сучасною сім'єю (європейсько-американського зразка) все більше оволодіває логіка стосунків, покладена в основу функціонування мережі – горизонтальна (егалітарна) форма організації взаємовідносин, стирання меж між публічним і приватним, відчуття тимчасовості та свободи при одночасному прагненні до кооперації за умови співпадіння бажань та інтересів» (с. 90). На мій погляд, сім'я європейського та американського зразка – це різні речі і цифри дітей в сім'ї американській та європейській це підтверджують, та що дисертантка розуміє під європейською сім'єю взагалі, бо країни в Європі дуже різні? Я усвідомлюю, що це питання ще й до демографів, але коли дисертантка робить такий висновок, то потрібно, щоб він мав якусь серйозну базу досліджень;

по-третє, з моєї точки зору, коли у темі зазначається цифровий вимір, то

потрібно було б більше уваги приділити проблемі цифровізації суспільства взагалі та значенню цифровізації українського суспільства в умовах російської агресії».

Проте, дисертаційне дослідження є значним внеском у розуміння трансформації соціальних інститутів у мережевому суспільстві у контексті інформаційного виміру, і варто відзначити глибокий теоретичний аналіз та системний підхід до теми. Окреслені дискусійні моменти, зауваження та побажання не знижують значення роботи. Вважаю, що дисертація Тимофєєвої Галини Вікторівни «ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У МЕРЕЖЕВОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР» відповідає сучасним вимогам, а її авторка заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософських і
соціологічних студій та
соціокультурних практик
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
Педагогічний університет»
імені К. Д. Ушинського

Євген БОРІНШТЕЙН

